

www.ketab.ir

جلد دوم
تفاوت های مرد و زن در آینه قرآن کریم

دروس خارج فقه استاد
حاج شیخ محمد حسن وکیلی

تقریر:
سید شهاب الدین دعائی

فهرست

پیشگفتار.....	۹
مقدمه جلد دوم.....	۱۵

فصل اول: قرائت اعتدالی از نگاه اسلام به تفاوت‌های زن و مرد / ۱۷

مروری بر تاریخچه فمینیسم در غرب.....	۱۹
فمینیسم در دنیای اسلام.....	۲۰
طرح مسأله: تفاوت زن و مرد؛ ذاتی یا ساختاری؟.....	۲۱
تفاوت‌های مرد و زن از نگاه دانش جلد اول فقه.....	۲۱
مهندسی معکوس فقهی در کشف تفاوت‌های ذاتی و عرضی زن و مرد.....	۲۲
موضع‌گیری‌های نواندیشانه در حقوق مرد و زن.....	۲۴
۱. انکار فقهی مبانی ثبات احکام.....	۲۴
مدعای اول: تأثیرپذیری روایات از متون اسرائیلی.....	۲۵
مدعای دوم: تأثیرپذیری راویان حدیث از فضای اجتماعی و نقل نادرست روایات.....	۲۶
۲. انکار تجربی ثبات احکام.....	۲۸
نتیجه انکار احکام ثابت شرعی.....	۲۹
۳. انکار مبانی کلامی ثبات احکام.....	۳۰
تقسیم جدید روش‌های خوانش غیرمردانه از گزاره‌های دینی.....	۳۳
بررسی موضع‌گیری‌های نواندیشان.....	۳۵
۱. منحصر نبودن دین در اهداف.....	۳۵
۲. هرمنوتیک متن و اثبات ثبات احکام.....	۳۶
اهمیت ارتکازات پیشین در فهم گزاره‌های دینی.....	۳۷

۳۸	بررسی یک نمونه عینی دیگر.....
۴۰	رابطه دوسویه قرائن خارجی و مدالیل متون دینی.....
۴۱	راه میان بُر: جمع آوری شواهد و کشف پیش فرض‌های گوینده.....
۴۲	حل مسأله ثابتات و متغیّرات در گزاره‌های دینی.....
۴۳	تفاوت گزاره‌های توصیفی و گزاره‌های دستوری.....
۴۴	نگرشی کلی بر مدعای هرمنوتیک در فهم متن.....
۴۵	خوانش صحیح متون با مراجعه به ارتکازات عصر نزول.....
۴۹	تفاوت شیعه و اهل سنت در فضای روشنفکری.....
۵۰	روش کشف ارتکاز مخاطبین عصر نزول.....
۵۴	نمونه: کشف ارتکاز شرعی در آیه ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾.....
۵۷	تحلیل آیه نشوز مردان.....
۵۹	قوّامیت مردان بر زنان؛ اخبار یا انشاء؟.....
۶۱	جمع‌بندی مدلول آیه.....
۶۲	وجود فضایی در متون دینی نسبت به مرد و زن.....
۶۲	قوّامیت مردان بر زنان؛ ثبوت یا متغیّر؟.....
۶۴	مروری بر کتاب «روش‌های کلی استنباط در فقه: منظر فقهای اسلامی».....
۷۱	دو مسأله مهم.....
۷۲	کفایت تفاوت‌های تناسلی و مغزی در تفکیک نظام حقوق مرد و زن.....

فصل دوم: تفاوت‌های ذاتی مرد و زن در آینه قرآن کریم / ۷۵

۷۸	مقدمه: ارزش و احترام زن در اسلام.....
۸۶	۱- آیه شریفه ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾.....
۸۷	عدم اختصاص آیه به فضای خانواده.....
۹۶	دامنه ولایت مرد بر زن در فضای اجتماعی.....
۱۰۳	۲- آیه شریفه ﴿لَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ﴾.....
۱۰۳	تفسیر اول از وجه شبهه در ﴿لَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ﴾ و نقد آن.....
۱۰۵	دیدگاه علامه طباطبایی <small>رحمته‌الله</small> در تحلیل وجه شبهه ﴿لَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ﴾.....
۱۰۸	بررسی یک شبهه.....
۱۰۹	دقتی بیشتر در وجه شبهه.....
۱۱۳	تفسیر دوم از ﴿لَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ﴾: برابری سود و ضرر تکوینی زنان.....

- ۳- آیه شریفه ﴿عَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾ ۱۱۵
- «معروف» یعنی «ما يُعْرَفُ بِالْحُسْنِ عِنْدَ الْعُقَلَاءِ» ۱۱۷
- توضیحی درباره معنای معروف در آیات و روایات ۱۲۰
- عدم صحت استناد به «عاشروهن بالمعروف» در تعیین مصادیق ۱۲۳
- حکم مستفاد از «عاشروهن بالمعروف» ۱۲۳
- حکمت تأکید بر معروف در ارتباط با زنان ۴۲۱
- عدم تنافی «معاشرت بالمعروف» با عمل به حقوق ملازم ایذاء ۱۲۷
- ۴- آیه شریفه ﴿فَإِنْ لَمْ يَكُنْ رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ﴾ ۱۳۲
- دیدگاه فمینیستی ۱۳۵
- نقد و بررسی ۱۳۷
- خلاصه ۱۴۱
۵. آیه شریفه ﴿أَوْ مَا يَشْتَرُوا فِي الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ﴾ ۱۴۲
- ۶- آیه شریفه ﴿يَسَاوُكُمْ فِي الْحِلْيَةِ﴾ ۱۴۹
- ۷- آیه شریفه ﴿عَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِثَةٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ بِمَا تَرَكَهُمَا مِنْ نَسَبٍ وَالَّذِينَ يَتَّبِعُونَ النَّسَبَ مِنْكُمْ فَلَهُمْ رِثَتُهُمْ بِمَا تَرَكَهُمُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ ۱۵۳
- حق ولایت پدر بر فرزند؛ حکمی بی‌شک ۱۵۴
- تفاوت حضانت و ولایت در فقه اسلامی ۱۵۶
- تکالیف مردان در خدمات رسانی به زنان از نگاه قرآن ۱۵۸
- ۸- آیات نکاح ۱۶۰
- ۹- آیات طلاق ۱۶۲
- ۱۰- آیات مربوط به حکم عده ۱۶۹
- ۱۱- آیات مربوط به تعدد زوجات ۱۷۱
- آیا تعدد ازواج برای زنان موجب کدورت فرزند می‌شود؟ ۱۷۲
- بچه‌های بی سرپرست؛ زن‌زاده یا ولد شبهه؟ ۱۷۳
- ۱۲- آیات مربوط به حجاب ۱۷۵
۱. ﴿يَذُنَّ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ﴾ ۱۷۵
۲. ﴿يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ﴾ ۱۷۸
۳. ﴿وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ﴾ ۱۸۳
- (احزاب ۵۳) ۱۸۳
۴. ﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ (احزاب ۳۳) ۱۸۶

۱۸۸	عمومیت آیه شریفه
۱۹۳	برداشتی غلط از هم دوش بودن مردان و زنان
۱۹۵	جمع‌بندی
۱۹۶	۱۳- آیات مربوط به ارث
۱۹۸	۱۴- آیات خلقت حضرت حواء از حضرت آدم
۲۰۰	۱. آیه ﴿خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَ خَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا﴾
۲۰۰	مسئله اول: کلمه «نفس» به چه معناست؟
۲۰۶	مسئله دوم: معنای من در «من نفس» و «منها»
۲۰۷	مسئله سوم: مرجع ضمیر «کم»
۲۰۸	مسئله چهارم: تنکیر در «رجالاً و نساء» برای چیست؟
۲۰۹	مسئله پنجم: مقصود از ﴿وَ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَ الْأَرْحَامَ﴾
۲۱۰	مسئله ششم: تراخی در سوره زمر
۲۱۱	مسئله هفتم: تفاوت «خلق» و «جعل»
۲۱۱	نتیجه
۲۱۱	۲. آیه ﴿خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا﴾
۲۱۳	فرمایش حضرت علی علیه السلام
۲۱۵	روایات ذیل آیه
۲۲۱	تبیین عرفانی از آیه شریفه
۲۲۹	فرعیت خلقت زن نسبت به مرد در آیات
۲۳۱	۳. خلقت حضرت حواء در روایات
۲۳۱	مقدمه: دو نگاه خوش‌بینانه و بدبینانه به روایات معرفتی
۲۳۷	خلقت حضرت آدم
۲۵۳	خلقت حواء از آدم
۲۶۰	بررسی روایات و نتیجه
۲۶۳	نتیجه
۲۶۵	کتابنامه

پیشگفتار

با گسترش علم و تکنولوژی و پیامدهای دوران پسامدرن در غرب، زندگی اجتماعی نیز تغییر کرده است. حوزه زیست جنسی انسان در جوامع اسلامی نیز مصون از این تغییرات نبوده است. به تبع این تأثیرپذیری و تغییر سبک روابط مرد و زن و همچنین تغییر نیازهای جنسی مرد و زن، مسائل جدیدی ایجاد شده است که قبلاً مطرح نبوده است، از جمله این مسائل می‌توان به تغییر مفهوم جنسیت از یک مفهوم ثابت و ذاتی به یک مفهوم فازی، متغیر و برساختی؛ تغییر حق مالکیت بر بدن از حق الهی به حق شخصی، تغییر ارضاء نیازهای جنسی از مدل‌های مشروع به مدل‌های مبتنی بر رضایت طرفین، تغییر جایگاه خصوصی بودن موضوعات و مسائل جنسی به عمومی شدن و به اجتماع کشیده شدن این مسائل، شیوع اختلالات و انحرافات جنسی در کنار آزاد شدن روابط مرد و زن، متفاوت بودن تعریف و تعداد انحرافات جنسی از دیدگاه دین با دیدگاه‌های رایج علمی، طراحی روش‌های درمانی که بعضاً در برخی تکنیک‌های آن رعایت مسائل شرعی موضوعیت ندارد، ابهام چگونگی نحوه آموزش مسائل و مهارت‌های جنسی به فرزندان و زوجین و در عین حال رعایت مسائل و حدود شرعی و ده‌ها مسأله از این دست وجود دارد که ضروری است به این مسائل و سؤالات، پاسخ‌های مناسبی از منظر اسلام و فقه شیعی ارائه شود.

از سوی دیگر اندیشه جنسیت و تفاوت‌گذاردن بین دو جنس، همزمان با تاریخ

زندگی بشر وجود داشته است و با فراز و فرودهایی همراه بوده است. این تفاوت گاه به نفع مردان و گاه به نفع زنان و گاه به تساوی مردان و زنان در جامعه تفسیر شده است. هر یک از این تفاسیر، منشأ پیدایش سیاست‌ها و اقداماتی شده است و جایگاه‌های متفاوتی را برای مردان و زنان در جامعه و خانواده فراهم کرده است و هویت آنان را نیز دستخوش تغییراتی کرده است. این افراط و تفریط در اندیشه جنسیت و نمود خارجی آن در خانواده و جامعه، نتیجه فاصله گرفتن از واقعیت وجودی دو جنس و عدم انطباق نظام ارزشی جنسیت با آن است. لذا آنچه مسلم و غیرقابل تردید است این است که یک نظام ارزشی آنگاه می‌تواند جایگاه واقعی هر یک از دو جنس در خانواده و جامعه را تبیین نماید و به آنان هویت بخشد که مطابق با واقعیت و هویت دو جنس بوده و بتواند زمینه بالفعل شدن قابلیت‌های وجودی آنها را فراهم کند. در این صورت و تحت یک نظام ارزشی صحیح و سالم است که هر یک از دو جنس هویت واقعی خود را می‌یابد و تحت الشعاع هویت جنس دیگر واقع نمی‌شود.

مکتب اسلام و به تبع آن در سیره پیشوایان نیز درباره نقش جنسیت، تعیین و به کارگیری معیارهای مربوط به آن، نهایت دقت و ظرافت به کار بسته شده است و درباره احساس هویت جنسی و درک شیوه درست به کارگیری معیارهای نقش جنسی، از آغاز تولد تا دوران جوانی و بزرگسالی، و همچنین در روند زندگی فردی و اجتماعی و تشکیل خانواده، رهنمودهای زیادی ارائه شده است تا آنچه رفتار و منش ویژه یک جنس معین معرفی می‌شود، صرف نظر از پذیرش و تناسب اجتماعی- فرهنگی، زمینه رشد و کمال را نیز فراهم آورد. در آیات و روایات پرشماری، بر ارزشمندی ویژگی‌ها و کارکرد هر یک از دو جنس برای خدمت به یکدیگر تأکید شده و در زمینه شناخت کامل تفاوت‌های جنسیتی حقیقی و تمیز آنها از تفاوت‌های کاذب، تفاسیر عاری از هرگونه کج‌اندیشی درباره تفاوت‌ها، ترسیم اهداف و آرمان‌های اجتماعی برای تأمین سعادت حقیقی انسان‌ها و رعایت

عدالت و مصلحت در قانون‌گذاری، که می‌تواند در سالم‌سازی محیط اجتماع و خانواده اهمیت ویژه‌ای داشته باشد، رهنمودهای نورانی و بلندی ارائه شده است. بنابراین «جنسیت» پدیده‌ای با ابعاد مختلف است که از آن در رشته‌های گوناگون علوم انسانی سخن به میان می‌آید. تفاوت‌های مرد و زن در ابعاد شناختی، عاطفی و رفتاری، قلمرو تأثیرگذاری آن بر آموزش و نظام آموزشی، تربیت و ابعاد مختلف آن، شخصیت و ابعاد آن، بهداشت جسمانی و روانی و همچنین شکل‌گیری هویت جنسی و چگونگی رشد آن، همه از موضوعات مطرح و مهمی است که ضرورت بررسی علمی در زمینه توجه به مسائل جنسیتی و جنسی و نحوه مدیریت و برخورد با آن در سطوح مختلف فردی و اجتماعی، آن هم با تکیه بر مبانی و آموزه‌های اسلام را دو چندان می‌نماید.

لازم به توجه است که علی‌رغم نیازهای مهمی که در پژوهش‌ها و متون فقهی اسلام در پاسخ به مسائل و نیازمندی‌های بعد از کنون صورت گرفته اما هنوز فاصله زیادی تا تحقق آرمان‌های دینی در عرصه‌های مختلف احیای بشری من جمله زیست جنسیتی و جنسی انسان وجود دارد و همین مسئله به یکی از دغدغه‌های اصلی موسسه سجا (رصد، مطالعات و سیاست‌گذاری اجتماعی سلامت جنسی اسلامی) - که به منزله یک نهاد مردمی فعال در عرصه رصد، پژوهش، برنامه‌ریزی، آموزش، گفت‌وگو، جریان‌سازی و فعالیت‌های خود را بر محور مقابله با چالش‌های نرم پیش روی انقلاب اسلامی با اولویت تهدیدها، آسیب‌ها و ناهنجاری‌های جنسی از یک سو و مقاوم‌سازی و مصونیت‌بخشی نهاد‌های اجتماعی بویژه نهاد خانواده از سوی دیگر قرار داده است - تبدیل شده است. بدین منظور با هدف تولید علم دینی در مبحث جنسیت و گزینه جنسی، پس از برگزاری جلسات هم‌اندیشی و تبیین مسائل جنسیتی و جنسی که در فقه موجود کمتر به آنها پرداخته شده است، پیشنهاد شد تا با همکاری موسسه مطالعات راهبردی علوم و معارف اسلام - که از اهداف راهبردی آن، تولید مدل پیشرفت و

توسعه بر اساس نگرش اسلام و طراحی سیستم‌های زندگی بر اساس نگرش اسلام می‌باشد - به منظور روشن شدن زوایای مغفول‌عنه مباحث جنسی و جنسیتی درس خارج فقه حضرت استاد حاج شیخ محمد حسن وکیلی به موضوع جنسیت و تربیت جنسی اختصاص یابد. پیرو این تصمیم، صدها ساعت بحث و درس و تحقیق به انجام رسید تا بحمد الله هم اینک سلسله مباحثی که ذیل عنوان کلی «فقه جنسیت، تربیت و سلامت جنسی» مطرح شده است، شامل ۱۰ محور موضوعی انسجام یافته و اینک پس از انجام پژوهش‌های مربوطه هر محور در یک مجلد به زیور طبع آراسته می‌گردد:

- محور موضوعی اول: جنس و جنسیت
- محور موضوعی دوم: تفاوت‌های مرد و زن در قرآن
- محور موضوعی سوم: تفاوت‌های مرد و زن در روایات
- محور موضوعی چهارم: جنسیت جنسی از کودکی تا نوجوانی
- محور موضوعی پنجم: بلوغ
- محور موضوعی ششم: ماهیت ازدواج
- محور موضوعی هفتم: ازدواج دائم
- محور موضوعی هشتم: ازدواج موقت و ازدواج مجدد
- محور موضوعی نهم: طلاق و عوارض آن
- محور موضوعی دهم: مواجهه با آسیب‌ها و ناهنجاری‌های جنسی

بدیهی است این مجلدات که با هدف پرداختن به مباحث جدید و گسترش مسائل فقهی مطرح شده است و ماحصل اندیشه‌ها و تأملات بسیار ارزشمند مؤلف محترم است، به عنوان اولین گام‌های تولید علم دینی می‌باشد و امید است در ادامه، با فراهم شدن زمینه نقد و ارزیابی و ایجاد یک فضای گفتمانی و آزاداندیشی علمی در قالب کرسی‌های نظریه‌پردازی به‌ویژه در مراکز و موسسات

حوزوی و دانشگاهی، از نکات صاحب نظران و اندیشمندان محترم حوزوی و دانشگاهی در غنای بیشتر این مجلّات بهره‌مند شویم و به یک نظریه منسجم در حوزه مسائل جنسیتی و جنسی مبتنی بر رویکرد اسلامی دست یابیم. بعون‌الله تعالی.

در انتها بر خود لازم می‌دانیم از مؤلف محترم این اثر، حضرت استاد و کیلی، ارزیاب محترم بخشی از اثر حضرت حجة الاسلام والمسلمین حاج شیخ مهدی زمانی، حجج اسلام جناب آقای سید شهاب‌الدین دعایی، جناب آقای شیخ محمود صادقی، جناب آقای شیخ محمد هادی آرام، جناب آقای شیخ مرتضی رزم‌آرا، جناب آقای دکتر ادیس راموز و جناب آقای امیرحسین شراهی که در پیگیری تدوین این سلسله کتب فقهی نقش داشته‌اند قدردانی و سپاس‌گذاری کنیم و توفیقات روزافزونشان را از خداوند متعال مسئلت نماییم.

مرتضی سعیدی زاده
مدیر عامل موسسه محمد، مطالعات و
سیاست‌گذاری اجتماعی سلامت جنسی اسلامی

سید محمد محسن دعائی
مدیر عامل موسسه مطالعات راهبردی
علوم و معارف اسلام